

**NATUUR
& MILIEU**

Klimaatverbond
Nederland

De energietransitie is van iedereen

Kansen benoemd vanuit het congres Energieakkoord in de praktijk

Energieakkoord in de praktijk

In Nederland heeft het thema 'energie en klimaat' een stevige plek verworven in het gemeentelijk beleid. Samen met partijen en initiatieven uit de samenleving wordt hard gewerkt aan concrete activiteiten. Speerpunten zijn energiebesparing in de (bestaande) woningbouw, bij bedrijven en het lokaal opwekken van duurzame energie .

Het Energieakkoord dat in september 2013 is afgesloten vormt de komende jaren de basis van het landelijke energiebeleid. Het is een akkoord op hoofdlijnen dat is afgesloten met 46 verschillende organisaties. De uitwerking van het Energieakkoord heeft baat bij kennis vanuit de praktijk en vice versa. Het is pas succesvol als het ook tot daadwerkelijke acties bij bewoners en bedrijven leidt. Bewoners en bedrijven moeten het Energieakkoord voeden om tot de meeste effectieve en efficiënte acties te komen.

Deze observatie is de aanleiding voor het Congres 'Energieakkoord in de praktijk' dat op 6 juni 2014 is gehouden. Het congres is een initiatief van de gemeente Utrecht, Klimaatverbond Nederland, Stichting Natuur en Milieu in samenwerking met Platform 31, Advibe en de natuur- en milieufederatie Friesland. Het doel van het congres was om te laten zien dat veel lokale initiatieven aansluiten bij de aanpak zoals die wordt beschreven in het Energieakkoord. Koplopers in het land zijn hard aan de slag en behalen mooie successen. Tegelijkertijd weten deze initiatiefnemers vanuit die praktijkervaring dat het veel tijd en energie kost om deze resultaten te halen. De benodigde energietransitie vereist investeringen en acties vanuit een brede groep eindgebruikers. Tijdens het congres is gesproken over de doorvertaling hiervan: "Hoe gaan we de successen herhalen en uitbreiden naar het peloton om de benodigde energietransitie het beslissende duwtje te geven". Het congres resulteerde in een beschrijving van huidige belemmeringen en kansen per onderwerp en doelgroep. Dit document beschrijft de conclusies van het congres; dit document bevat dus de visie vanuit verschillende betrokkenen op de energietransitie.

Het is opgebouwd vanuit algemene aanbevelingen aan alle betrokkenen en specifieke acties die benoemd zijn per onderwerp.

Samenvatting: Iedereen is eigenaar van het Energieakkoord

De uitdaging gaat verder dan het jaar 2020 en de actielijstjes gemaakt: denk ook aan de volgende stap van het Energieakkoord.

Een hoofddoel van het Energieakkoord is een stijging van hernieuwbare energie van ruim 4% nu naar 16% in 2023. Maar het houdt niet op in 2023. Het behalen van de doelstelling voor 2050 is 80% tot 95% CO₂-reductie. Dat vraagt om systematische veranderingen. Met kleine aanpassingen in het huidige systeem of in de landelijke beleidsinstrumenten redden we het niet. Met alleen de lokale initiatieven redden we het ook niet. Alles staat of valt met samenwerking tussen alle partijen. Vertrouwen krijgen, netwerken maken en aan de slag. Een lange termijn visie is daarbij belangrijk. Daarbij is het ook van belang dat we nu al investeren in de langere termijn en meer doen dan het uitvoeren van actielijstjes. Dat betekent dat we allemaal moeten monitoren en sturen op de werkelijke resultaten en niet op de korte termijn actielijstjes.

Er zijn veel innovatieve voorbeelden van koplopers. Hoe bereiken we het peloton? De markt voor energiebesparende maatregelen en duurzame energie groeit. Kinderen krijgen les in energiebesparing en zonne-energie. Nieuwe marktpartijen en nieuwe verdienmodellen komen op, zoals winddelen en lokale energiecoöperaties. De markt van energieleveranciers is substantieel anders dan die van vijf of tien jaar geleden. Er zijn proefprojecten in de mobiliteit en de infrastructuur, zoals smart grids en elektriciteit opslag. Er zijn aannemers die nul-op-de-meter woningen aanbieden en realiseren. Innovatie is alom aanwezig, maar grootschalige uitrol, grootschalige markten of toepassingen ontbreken nog. Dat laten de harde cijfers van de huidige CO₂-uitstoot en duurzame opwekking zien, op zowel landelijk als lokaal niveau. De voorbeelden zijn er, maar het gaat om een groep koplopers. De uitdaging ligt daarachter: hoe bereik je het peloton?

Sluit aan bij de belangen van bewoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties.

Het Energieakkoord is afgesloten met 46 belangenorganisaties en deze zijn allen eigenaar van dit akkoord. Gaat het hen lukken om het eigenaarschap door te laten vloeien naar hun achterban: de leden? Ervaringen leren dat de energietransitie tot stand wordt gebracht door de eindgebruikers: de (energie)bedrijven, bouw- en installatiebedrijven, woningbouwcorporaties, netbeheerders, gemeenten, provincies en financiers. Deze partijen hebben verschillende belangen om energie te besparen en bij te dragen aan duurzame energie. Vaak zijn deze niet direct gekoppeld aan CO₂-besparing. Energiebesparing en duurzame opwekking zijn zelden een doel; het zijn middelen om andere doelen te bereiken. Denk aan doelen als waardeverbetering van het vastgoed, het vergroten van het wooncomfort, het verminderen van woonlasten en werkgelegenheid. Hoe brengen we het Energieakkoord dichterbij de eindgebruikers? Door aan te sluiten bij deze andere belangen. Door middelen beschikbaar te stellen voor bewonersinitiatieven gericht op het opwekken van energie. Door scholen te stimuleren om tegelijkertijd aan de slag te gaan met energiebesparing en het verbeteren van het binnenklimaat. Door mensen die willen re-integreren in de arbeidsmarkt te helpen een bedrijfje in de energiemarkt op te zetten. Of door als kantooreigenaren samen het hele kantoreengebied aan te pakken en zo ook de waarde van leegstaande panden efficiënt te verhogen. Dat betekent ook dat de uitvoering van het Energieakkoord niet alleen iets is van bijvoorbeeld een wethouder binnen een gemeente.

Er is een gezamenlijke integrale visie op het energiesysteem nodig om de energietransitie op de langere termijn mogelijk te maken. Het gaat dan over thema's als infrastructuur, de rol van decentrale opwekking en grootschalige vraagdeling. Draag de visie uit over de toekomstige energievoorziening en handel binnen deze visie, ook bij acties die niet direct benoemd zijn in het Energieakkoord. Denk bijvoorbeeld aan het invoeren van een duurzamer inkoopbeleid bij gemeenten. Laten we samen een

aantal experimenten doen waarbij we leren, randvoorwaarden scheppen en er voor zorgen dat innovatie een kans krijgt.

Benut de energie van bewoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties Decentrale duurzame opwekking past bij de huidige actieve energieke samenleving waarbij sociaal ondernemerschap floreert en er een grote groep is van zeer betrokken bewoners, ondernemers en experts. Steeds vaker zijn burgers verenigd in coöperaties die met veel inzet bezig zijn met het opwekken van energie in hun wijk. Deze maatschappelijke energie is hard nodig voor de versterking van sociale verbanden in onze samenleving. De (lokale) overheid heeft daarbij een steeds meer faciliterende rol. Pas de regelgeving aan zodat initiatiefnemers met een goed plan hun initiatief gemakkelijk kunnen uitvoeren. In het Energieakkoord is hiervoor de Decentrale Duurzame Energie regeling (DDE-regeling) gestart op 1 januari 2014. Initiatiefnemers krijgen een korting op de Energiebelasting. Deze regeling is na een half jaar nog geen succes. Er zijn meer barrières die belemmerend werken, zoals bijvoorbeeld de aansluitkosten die bewoners en ondernemers betalen voor een extra meetinstallatie. Of het uitsluiten van ondernemers onder de kleinverbruikers van energie.

Maar ook wanneer deze DDE-regeling uiteindelijk wel werkt zal er vooruit gekeken moeten worden naar de houdbaarheid hiervan. Het blijft immers een aanpassing op een bestaand systeem terwijl een systeemverandering noodzakelijk is. Een integrale visie met een integraal hernieuwd instrumentarium ten aanzien van (decentrale) duurzame energie, inclusief de visie op opslag van energie, zal moeten worden ontwikkeld. Hier liggen ook kansen voor netbeheerders en lokale overheden.

Haak achterblijvers aan en durf over te stappen op verplichtende maatregelen

Met de inzet van alle partijen krijgen we niet alle bewoners, bedrijven en organisatie aan de slag met duurzame energie. Er is goede ervaring opgedaan met handhaving van de Wet Milieubeheer. Bedrijven kunnen vanuit het activiteitenbesluit aangezet worden om besparingen te nemen die 10% energiebesparing opleveren.

Omgevingsdiensten en gemeenten moeten schipperen met de beperkte middelen die beschikbaar zijn. De handhavingstaak uit de Wmb moet worden gedeeld met bijvoorbeeld handhaving op milieuveiligheid en asbest. Maak hier landelijk eenmalig meer middelen voor vrij, bijvoorbeeld uit het energiebesparingsfonds. De vrijwillige Energie Prestatie Keuring voor ondernemers kan nog niet rekenen op veel animo. Weinig bedrijven hebben zich aangemeld voor de pilot. Ervaringen met vergelijkbare instrumenten leert dat het gaat om koplopers. Er is een kans voor de rijksoverheid om te experimenteren met verplichtende maatregelen op het terrein van bijvoorbeeld woningverkoop om achterblijvers bij het peloton te brengen. Zorg eerder voor verbreding van de aanpak dan het richten op de koplopers. Zo ontstaat er massa.

Kansen en acties voor de energietransitie: Iedereen is eigenaar van het Energieakkoord.

Het initiatief 'Energieakkoord in de praktijk' laat de kansen zien voor verschillende belanghebbenden. Tijdens het congres bespraken verschillende partijen de kansen en inspirerende voorbeelden uit de praktijk rondom acht thema's:

1. Koopwoningen
2. Duurzaam inkopen
3. 'Zero emissie stad'
4. Energiebesparing Midden- en Klein bedrijf
5. Kantoren
6. Maatschappelijk vastgoed
7. Duurzame opwekking
8. Wind

1. Koopwoningen; Grote stappen zetten met Nul op de Meter

In Nederland is 60% van de ruim 7 miljoen woningen eigendom van particulieren. Energiebesparing bij deze woningen is complex, omdat elke eigenaar zijn eigen overwegingen heeft om wel of niet aan de slag te gaan met energiebesparing. In het Energieakkoord is afgesproken dat bewoners zich bewust worden van de 'energieprestaties' van hun huis door een indicatief energielabel. Ook wordt er een totaalaanbod door bedrijven ontwikkeld waarin alle mogelijke diensten om energie te besparen worden verzameld, afgestemd en aangeboden. De rode draad in die (te ontwikkelen) diensten is het ontzorgen van de bewoners.

Daarnaast is een grote groep partijen zoals aannemers, financiers, installatiebedrijven samen met het innovatieprogramma Energiesprong bezig aan verdergaande renovaties. Energiesprong startte het project Stroomversnelling Koopwoningen om grootschalige renovatie ook op de langere termijn mogelijk te maken. Dit initiatief ondersteunt huiseigenaren bij nul-op-de-meter verbouwingen. Investerings in de woning worden betaald door het geld dat bewoners overhouden door een lagere energierekening. Huiseigenaren gaan kwalitatief beter wonen voor hetzelfde geld. Het bedrijf BJW is het eerste bedrijf dat een nul-op-de-meter renovatie uitvoert voor particulieren met prestatiegarantie. Daarnaast zijn nul op de meter woningen voor sociale woningbouw inmiddels in uitvoering.

Belemmeringen

Beslissingen over het treffen van energiemaatregelen nemen mensen op basis van kennen, willen en kunnen. Een belemmering om tot grootschalige uitrol te komen ligt bij het gebrek aan financiële producten voor bewoners zonder spaargeld. Dat gaat dan niet direct over leningen. Er zijn andere financieringsinstrumenten nodig en incentives, zoals hypotheekleningen waarmee ook een groot bedrag nodig voor bijvoorbeeld nul op meter kan worden gefinancierd. Om energieneutraal te verbouwen ontbeert het veel consumenten nog aan vertrouwen. Het lokale aanbod van bouw- en installatiebedrijven is beperkt.

Kansen per doelgroep

Tijdens het congres Energieakkoord in de praktijk zijn de volgende kansen door de deelnemers benoemd:

- Een pleidooi om 'grote stappen' te zetten op de koopwoningenmarkt. Om de doelstellingen uit het SER Energieakkoord te realiseren, zullen we jaarlijks 6 Peta Joules energie moeten besparen in de gebouwde omgeving.
- Kiezen we voor renoveren naar energielabel B, dan moeten we jaarlijks 350.000 woningen renoveren.
- Kiezen we voor Nul op de Meter, dan halen we de doelstelling door jaarlijks 70.000 woningen te renoveren.
- Energiesprong zet in op Nul op de Meter. Voor rijwoningen uit de periode 1945 - 1980 is die business case sluitend te krijgen. Zo'n honderd partijen steunen momenteel af op ondertekening van de deal Stroomversnelling Koopwoningen en zorgen dat alle lichten op groen komen te staan. Zodat grote aantallen huiseigenaren Nul op de Meter verbouwingen kunnen én gaan aanschaffen.

- Lang niet alle woningen lenen zich voor Nul op de Meter-verbouwingen. Belangrijk is dat woningeigenaren een 'keuzemenu' voorgelegd krijgen: wat zijn de mogelijkheden voor mijn huis en hoe realiseer ik die.

Bouwpartijen

- Nul op de Meter verbouwingen zijn nog te duur. Bouwpartijen moeten verbouwingen ontwikkelen en aanbieden die betaald kunnen worden met de energierekening.

Garantie-instituten én bouwpartijen

- Huiseigenaren moeten na een Nul op de Meter de garantie krijgen dat de energiemeter aan het einde van het jaar gemiddeld daadwerkelijk op 0 staat. Bouwpartijen en garantie-instituten moeten die garanties ontwikkelen en aanbieden.

Financiers en hypotheekverstrekkers

- Huiseigenaren moeten hun energierekening in kunnen ruilen voor een (extra) (hypothecaire) lening, waarmee zij de Nul op de Meter verbouwing van hun woning betalen. Hypotheekverstrekkers (zoals de grote banken) moeten passende producten ontwikkelen en aanbieden.

Taxateurs

- Taxateurs moeten de waarde van een Nul op de Meter woning gaan bepalen. Zodat hypotheekverstrekkers kunnen beoordelen of de woning een (extra) hypothecaire lening waard is.

Rijksoverheid

- Op dit moment mogen hypotheekverstrekkers maximaal €13.500,= meer hypotheek verstrekken aan eigenaren van een Nul op de Meter woning (dan aan eigenaren van een woning die aan de huidige bouwvoorschriften voldoet). Voor Nul op de Meter nieuwbouwwoningen is dat voldoende. Voor Nul op de Meter verbouwingen niet. De Rijksoverheid moet hypotheekverstrekkers de gelegenheid bieden om meer hypotheekruimte te verstrekken. Zodat de energierekening van een huiseigenaar daadwerkelijk ingeruild kan worden voor een (extra) hypothecaire lening.

Gemeenten

- Gemeenten moeten huiseigenaren stimuleren om Nul op de Meter verbouwingen uit te laten voeren. Zij moeten bijvoorbeeld soepel vergunning verlenen en de OZB-waarde van verbouwde woningen niet verhogen.

Huiseigenaren

- Als de betaalbare, goed werkende oplossingen er zijn én de randvoorwaarden zijn op orde, dan hoeven huiseigenaren alleen nog maar 'ja' te zeggen. Maar huiseigenaren zijn moeilijk in beweging te krijgen. Zij nemen bij voorkeur iets van hun burens aan. Als de eerste huiseigenaren over de streep zijn, dan zullen zij dus de rol van ambassadeur op zich moeten nemen en hun burens moeten enthousiasmeren.

2. Duurzaam Inkopen; een grote markt onbenut

De omvang van overheidsinkoop is groot. De Rijksoverheid geeft per jaar 20 miljard uit aan inkoop; de lokale overheden circa 40 miljard; 12 miljard hiervan is in de grond- weg en waterbouw. De inkoop van overheden biedt een groot potentieel om te verduurzamen. Immers, het aanbod van de marktpartijen laten veranderen, begint bij de vraag voor duurzame producten. In 2009 zijn voor 45 productgroepen documenten met duurzaamheidscriteria vastgesteld. Denk aan ICT, catering en facilitaire zaken. De ambitedocumenten zetten de markt beperkt in beweging om hun aanbod te verduurzamen, omdat ze niet erg ambitieus zijn. In het Energieakkoord is niets opgenomen over duurzaam inkopen. Toch is er een link: door slim inkopen kan de overheid de CO₂-emissie in het land verminderen. Bijvoorbeeld door bij de inkoop van grote infrastructurele projecten duurzame materialen in te kopen.

Inspirerende voorbeelden

Er zijn verschillende inspirerende voorbeelden op het gebied van duurzame inkoop te vinden in Nederland. Vooral het gebruik van de CO₂ prestatieladder, gestart vanuit Prorail, wordt vaak als voorbeeld genoemd. Verder is er een duurzaam Grond-Weg- en Waterbouw (GWW) Green Deal met onder andere Prorail, Ministerie van I&M, Rijkswaterstaat, Ministerie van EZ, Ministerie van defensie en 17 andere partijen afgesloten.

Belemmeringen

Op dit moment vinden aanbestedingen plaats op basis van de economisch meest voordelige inschrijving (EMVI). Hoewel dat een eerste stap in de richting is, is voor doorbraak van de duurzame inkoop een andere benadering nodig. Innovatief en circulair inkopen geven hier een aanzet voor; aanbestedende partijen en marktpartijen tonen lef als ze dat op dit moment toepassen. Over het algemeen is er teveel angst bij beide partijen om te experimenteren. Uit angst voor rechtszaken kiezen veel aanbestedende partijen voor beproefde eisen en wensen in hun aanbesteding. Het verschil tussen duurzame inkoop en circulaire inkoop maakt voor de route en discussie over mogelijkheden en doelgroepen geen verschil. De belemmeringen, kansen en in te zetten instrumenten geldt voor de inkoop in het algemeen. Op het congres 'Energieakkoord in de praktijk' is over de verschillende termen met elkaar gesproken.

- Er is weinig bekendheid over de potentiële omvang van inkoopvolumes binnen bijvoorbeeld gemeenten. Inzetten van inkoop als instrument voor CO₂-besparing wordt niet altijd herkend.
- Duurzaam inkopen wordt vaak gezien als doel; het is echter een middel om tot verduurzaming te komen. Door de doelbenadering wordt gefocust op afvinklijsten in plaats van op het te bereiken duurzame effect.
- Een aantal keurmerken, zoals de CO₂-prestatieladder kan door marktpartijen als regel- en lastendruk worden ervaren. Grote aannemers kunnen hierop inspringen, kleinere marktpartijen niet. Hierdoor ontstaat een ongelijk speelveld.
- Er is nog een gebrek aan ervaring en kunde aan professioneel opdrachtgeverschap.
- Er is huiver om te experimenteren met aanbestedingen, omdat men niet graag in een rechtszaak verzeild raakt.

Kansen

- Er wordt nu vooral gesproken over GWW. Het werk in de GWW-sector omvat ongeveer 12 miljard van de overheidsaanbestedingen. Het totaal aan overheidsuitgaven bedraagt ongeveer 60 miljard. Daarnaast kopen private partijen voor grote hoeveelheden in. Private en publiek inkopende partijen kunnen veel van elkaar leren. Een samenwerking tussen VNO NCW, een

opdrachtgeversforum en de SER borgingscommissie kan wellicht bijdragen om de inkoop te verduurzamen.

- Duurzame inkoop bestaat al voor 45 - 50 productgroepen middels de criteriadocumenten. Een “modernere” manier van duurzaam inkopen, mede op basis van het advies van MVO NL, VNO-NCW, Groene Zaak en Nevi, is de aanpak van duurzaam GWW met instrumenten als de CO2-Prestatieladder. Deze aanpak (inclusief de instrumenten) leent zich mogelijk ook voor andere terreinen.
- Verbreed duurzame inkoop naast de GWW sector naar sectoren met een grote inkoopkracht. ICT leent zich hier uitstekend voor volgens de aanwezigen.
- Het samen om de tafel zetten van opdrachtgevers en opdrachtnemers kan voordelen opleveren. Alle partijen moeten worden uitgedaagd om de grenzen op te zoeken van de regelgeving en niet direct rechtszaken aanspannen. De-juridisering van het proces is noodzakelijk om nieuwe en grote stappen te maken.
- Verbeter het professioneel opdrachtgeversschap bijvoorbeeld bij gemeenten. Stimuleer samenwerkingsverbanden tussen gemeenten die het ontbreekt aan capaciteit om tot een professioneel aanbestedingsbeleid te komen.
- Probeer meer gemeenten bij de Green Deal duurzaam GWW te betrekken. Op dit moment doen nog maar enkele gemeenten mee.

Kansen per doelgroep

Gemeenten:

- Wissel kennis en kunde uit om (gezamenlijk) tot een goed opdrachtgeversschap te komen. Sluit hierbij de samenwerking met private organisaties niet uit, dat biedt mogelijkheden om de inkoopkracht verder te vergroten.
- Kies ervoor om je aan te sluiten bij de Green Deal duurzaam GWW om kennis en ervaringen met alle partijen uit te wisselen.
- Neem het initiatief om met opdrachtnemers samen te werken in de aanloop van een aanbesteding. Voer marktconsultaties uit, probeer de cultuur van aanbesteden te de-juridiseren en toon lef in dit traject om de grenzen van het mogelijke op te zoeken.

Bedrijven

- Deel uw kennis over aanbesteden en inkopen met overheden; juist ook op andere productgroepen dan de GWW.
- Ga als opdrachtnemer in gesprek met opdrachtgevers over aanbestedingen om de uitvraag te verbeteren om zo tot meer innovatieve en ondernemende aanbestedingen te komen.

3. 'Zero Emissie Stad'

Verplaatsen zonder CO₂-uitstoot. Het is een ambitie uit het Energieakkoord waarbij de steden vooral aan zet zijn. In het Energieakkoord is opgenomen dat er meer aandacht komt voor fietsen en voor duurzaamheid in aanbestedingen van openbaar vervoer. Daarnaast is afgesproken dat ultrazuinige personenauto's belastingvoordeel hebben en dat vanaf 2035 alle nieuw verkochte personenauto's CO₂-emissievrij rijden. Er zijn voorbeelden te over van bedrijven die bewijzen dat CO₂ -emissievrij rijden in het goederenvervoer kan. Inspirerende voorbeelden zijn bijvoorbeeld de cargohopper in Amsterdam, Enschede en Utrecht.

Belemmeringen

De praktijk is weerbarstiger dan het papier van het akkoord. Grootschalige uitrol van CO₂ emissievrij rijden is beperkt om dat er niet voldoende infrastructuur is voor elektrische auto's. Werkgevers zijn onbekend met de financiële voordelen van elektrische bestelauto's. En men vreest, in het algemeen, dat de actieradius van elektrische auto's te beperkt is voor soepel gebruik in het dagelijkse leven.

Kansen

Uit onderzoek blijkt dat logistiek 60% aan food, horeca en bouw vervoerd en voor 20% afval. Door het sluiten van de kringlopen op locatie kan veel goederenvervoer worden voorkomen. Nieuwe innovaties op dit speelveld zijn nodig om grote stappen te maken naar de zero emissie stad.

In de steden is het nodig om een rasterwerk op te bouwen: vracht en bestellingen worden van buiten de stad aangevoerd, worden overgeslagen op bepaalde locaties in en om de stad (liefst aan een binnenhaven) en worden verder elektrisch vervoerd richting eindgebruiker. Partnerships tussen overheden en bedrijfsleven voor de overslagpunten in de stad kunnen dit rasternetwerk de benodigde stimulans geven.

Maak het aantrekkelijk om van elektrisch vervoer gebruik te maken, bijvoorbeeld door alleen parkeervergunningen voor elektrische bestelbussen bij bouwlocaties af te geven of gratis parkeren en/of ontheffingen voor elektrische bestelbussen af te geven. Een marketing campagne met "short" lease elektrische bestelauto's door de branche is een mooie aanvullende bijdrage aan dit geheel.

Ontzorg het MKB rondom elektrisch vervoer, zoals één loket om alles (van vergunningen tot en met subsidiebijdragen te regelen).

De kopgroep 'Zero emissie stad' stelt op dit moment een actielijst op als input voor de greendeal zero emissie stad,

Kansen per doelgroep

Gemeenten:

- Bouw een partnership met bedrijven voor het maken van overslagpunten in en om de stad..
- Maak elektrisch vervoer extra aantrekkelijk, met name voor bestelauto's. Bijvoorbeeld via vergunningverlening voor elektrische auto's en/of ontheffingen rondom parkeren.
- Stimuleer het ondernemerschap van elektrische taxi's
- Invoer van een milieuzone voor bestelauto's en touringcars dwingt marktpartijen om over andere oplossingen na te gaan denken.
- Kies zelf elektrisch. Kies bij de aanbesteding voor eigen vervoer voor elektrische auto's. Kijk bij de aanschaf naar de Total Cost of Ownership (TCO) in plaats van de incidentele investering

Bedrijfsleven:

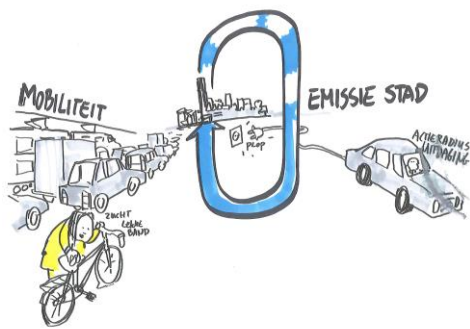
- Stimuleer het ontzorgaanbod voor het MKB. Zorg ervoor dat er nieuwe producten voor mobiliteit op de markt komen en maak het makkelijk voor het MKB hiervan gebruik te maken (één loket gedachte).
- Ondersteun campagnes op het gebied van “short” lease voor elektrische bestelauto's

NGO's

- Stimuleer het ontzorgaanbod voor het MKB mede met het bedrijfsleven.

Kopgroep zero emissie stad

- Bij het opstellen van de Green Deal zero emissie stad kunnen bovenstaande acties worden meegenomen.

4. Energiebesparing Midden- en Klein bedrijf

Energiebesparing voor het Midden- en Kleinbedrijf is complex. Het energieverbruik is vaak erg divers en het financiële belang van energie in de bedrijfsvoering is vaak beperkt. Niettemin is er een enorm rendabel besparingspotentieel in het MKB te vinden dat op dit moment niet wordt benut. In het Energieakkoord zijn twee maatregelen opgenomen die betrekking hebben op energiebesparing bij het MKB. Ten eerste het strenger handhaven op basis van de Wet Milieubeheer, waarbij ondernemers maatregelen invoeren met een terugverdientijd van vijf jaar of minder. Een lijst met standaard maatregelen stellen de deelnemers aan het Energieakkoord nu voor, zodat ondernemers weten waar ze aan toe zijn. Daarnaast komt er een vrijwillig Energie Prestatie Keurmerk waarbij bedrijven kunnen aansluiten.

Inspirerende voorbeelden

Verschillende gemeenten boeken goede resultaten door te handhaven op de Wet Milieubeheer. Bijvoorbeeld in de Rijnmond Regio en Utrecht, waar handhaving samengaat met branchegewijze stimuleringstrajecten voor energiebesparing.

Belemmeringen

Een grote belemmering voor handhaving is de beperkte capaciteit bij de uitvoerders van de Wet Milieubeheer, zoals gemeenten en omgevingsdiensten. De benodigde capaciteit voor handhaven op energie wordt in werkprogramma's vaak afgewogen tegen handhaving op milieuveiligheid en bijvoorbeeld asbest. Daarnaast is de doorkijk van een terugverdientijd van vijf jaar vaak al veel voor MKB-bedrijven. Zij hebben meestal een kleinere tijdshorizon en werken met terugverdientijden van twee tot drie jaar. Voor veel bedrijven is het maken van investeringsbeslissingen op het gebied van energiebesparing geen core-business. Er is weinig kennis en er heerst een angst dat er mogelijk meer wordt gevraagd dan strikt noodzakelijk is. Uit de oproep voor pilots voor het Energie Prestatie Keurmerk blijkt dat bedrijven geen prioriteit aan energiebesparing geven. Timing van hulp en ondersteuning is cruciaal en de winst voor het bedrijf moet overduidelijk zijn.

Kansen

- Het combineren van stimuleren en handhaven (wortel en stok) is cruciaal om stappen te zetten.
- Maak deelname aan energiebesparingsprogramma's interessant voor bedrijven door:
  - Een podium te bieden voor koplopers
  - Inhoudelijke en procesmatige ondersteuning te bieden
  - Preferente positie te geven bij opdrachtverlening (lastig te realiseren)
  - Aan te geven dat er geld wordt bespaard
- Laat onafhankelijke partijen laten zien wie de koplopers zijn bijvoorbeeld via een scorebord.
- Zorg dat financiering voor het MKB mogelijk is, ook voor de kleinere leningen.
- Zet in op gezamenlijke acties, waarbij zowel koplopende bedrijven als achterblijvende bedrijven aan deelnemen.
- Werk nieuwe ontzorg-concepten uit, biedt ruimte voor ESCo's (Energie Service Company) of andere ontzorg-concepten.
- Ontwikkel een uniform label dat aangeeft dat je energie-efficiency op peil is
- Meten= weten: overweeg om verplicht een energiemanagement systeem in te voeren
- Stem de planning van het bedrijf af op het moment dat de wortel en stok wordt ingezet. Kies de natuurlijke momenten om met instrumenten richting het bedrijfsleven te gaan.
- De ontwikkeling van het EPK-label moet de ondergrens zijn van de mogelijkheden; het mag niet de maximale ambitie van bedrijven zijn.

Kansen per doelgroep

Bedrijven:

- Onderling kennisdelen over energiebesparingsmogelijkheden door bijeenkomsten, werkgroepen, social media .
- Meerjarenplanning is belangrijk in interactie met overheid, laat zien wanneer wel en niet maatregelen worden genomen.
- Koplopers kunnen achterblijvers inspireren in hun aanpak, kennisdelen over maatregelen en bijbehorende positieve effecten

Gemeenten:

- Sluit bij instrumenten en ondersteuning aan op natuurlijke momenten, zorg voor een goede timing van de boodschap
- Zorg voor een collectieve aanpak (zowel koplopers als achterblijvers aan boord), bijvoorbeeld branchegewijs en/of gebiedsgewijs
- Zet wortel en stok met een goede timing in; gericht op het bedrijf, werk hierbij intern nauw samen; economische zaken en handhaving en omgevingsdiensten.
- Ontzorg ondernemers, haal belemmeringen voor energiebesparing weg; regelgeving, informatie, financiering, kennisgebrek
-

Rijksoverheid:

- Ontwikkel een uniform label voor bedrijven: probeer de EPK zo in te richten dat er een eenduidige standaard in de markt tot stand komt, misschien specifiek per sector. Maak dit wel ambitieus.
- Zorg voor bijstellen ambitie label; label is te snel hoogste ambitieniveau: systeem moet dynamisch zijn.

5. Kantoren

De renovatie en verduurzaming van kantoren vindt vooral plaats als er wisseling is van huurders. Samen met de eigenaar maakt de huurder dan afspraken over de verduurzaming van het kantoor. Grote stappen in de verduurzaming van de kantoren kunnen we maken als het in een collectief verband in een bepaald gebied kunnen gaan aanpakken. Leegstaande kantoren kunnen dan tegelijkertijd worden meegenomen. Gezamenlijke investeringen in technologieën, zoals geothermie, Warmte Koude Opslag en het gebruik van restwarmte zijn het overwegen waard. Om dit voor elkaar te krijgen, is samenwerking nodig van bedrijven waarbij energiemangement niet altijd hoog op de interne agenda staat. Tegelijk is het nodig een stuk autonomie van de bedrijfsvoering op te geven, bijvoorbeeld om een gezamenlijk energiemangement te gaan voeren. In het Energieakkoord is opgenomen dat op landelijk niveau een samenhangend plan komt om restwarmte beter te benutten.

Inspirerende voorbeelden

Een mooi voorbeeld is de gezamenlijke aanpak in de wijk Rijnsweerd in Utrecht. Kantooreigenaren, huurders en de gemeente werken samen aan het verduurzamen van de energievoorziening.

Belemmering

De grootste belemmering bij de kantoren is dat energiebesparing in principe een bedrijfsvreemde activiteit is. Daarnaast is er een grote wens tot autonomie op de bedrijfsvoering; gezamenlijke aanbesteding en/of collectief samenwerken gebeurt niet snel. Aangezien energiebesparing niet hoog op de interne agenda staat, wordt er door kantooreigenaren en huurders vaak vanuit labels en niet in energieprestaties gedacht en zijn de terugverdientijden interessanter dan een Return op Investment. De leegstand van kantoren is een andere belemmering. Deze belemmering kan je zien als een kans om collectief op een bedrijventerrein aan de slag te gaan.

Kansen

- Gebruiker aan de macht. De gebruiker is waar je je op moet richten. De gegevens uitwisseling tussen gebruiker en eigenaren moet verbeterd worden, als een pand een slechter energielabel of –prestatie levert zal de eigenaar daar niet actief over gaan communiceren. Gebruikers moeten zich organiseren en in gesprek gaan met eigenaar om te komen tot het nemen van energiemaatregelen.
- Het hebben van één eigenaar is de meest makkelijke optie: collectiviteit is lastig door een groot aantal van eigenaren. De grote vraag is wie dan de opdrachtgever is? De suggestie is om te streven naar één collectieve gebiedseigenaar of andere entiteit die deze rol pakt (vergelijk is gemaakt met ruilverkaveling (RABO) of tijdelijk eigenaarschap (onteigenen en weer uitgeven) zoals in Gemeente Deventer zijn mogelijke oplossingen. ASN heeft ervaring met dit soort projecten.
- Belonen van diverse stadia van duurzaam gedrag, bijvoorbeeld via het instrument van de WOZ. Een eigenaar wordt nu gestraft op het moment dat hij energiemaatregelen neemt; zijn pand wordt meer waard waardoor de WOZ waarde stijgt. We willen de eigenaar juist belonen die maatregelen neemt en de eigenaar die geen maatregelen neemt bestraffen, vergelijk het met de CO2 ladder waar duurzame aanbieders financieel voordeel hebben. Een bonus malus maatregelen kan worden afgekondigd om die bijvoorbeeld over tien jaar effectief in te voeren.
- De gebruiker wil comfort en ontzorging; de huurder wil maatwerk, een duurzame werkplek aanbieden aan zijn werknemers en ontzorgt worden in het beheer.
- De looptijd van groenfinancieringen zou van 10 jaar naar 15 jaar moeten. Dit is essentieel voor grootschalige renovaties. Bij groenfinanciering moet je binnen 10 jaar aflossen terwijl de terugverdientijd mogelijk langer is.

Kansen per doelgroep:

Gemeenten:

- Stimuleer ondernemersfondsen voor het verduurzamen van vastgoed en het opwekken van duurzame energie. Door het instellen van ondernemersfondsen wordt samenwerking onderling en samen investeren gestimuleerd.
- Stimuleren via het vestigingsklimaat, bijvoorbeeld 'groene' vergunningen versneld behandelen.
- Zet het instrument WOZ in om eigenaren die verduurzamen te belonen in plaats van te 'bestrafen'.

Kantooeigenaren:

- Pak leegstand aan door samen te werken bij investeringen. Hiermee worden investeringen overall lager en "liften" leegstaande kantoren mee met renovaties waardoor waardeverbetering plaatsvindt.

Gebruiker/huurder:

- Organiseer jezelf en maak kenbaar bij je eigenaar dat je het belangrijk vindt.

Rijk:

- Stimuleren ook via vestigingsklimaat, benut instrumenten die hierop gericht zijn.

Banken:

- Zorg dat groenfinancieringen een looptijd van minimaal 15 jaar hebben

Bouwbedrijven

- Richt je op het comfort en ontzorgen van de gebruikers

6. Maatschappelijk vastgoed

In de huidige situatie is het niet aantrekkelijk om maatschappelijk vastgoed te verduurzamen. Dit komt door lange terugverdientijden, het ontbreken van energieverbruik op de interne agenda en het ontbreken van de financiële middelen om te investeren.

Inspirerende voorbeelden

Er zijn wel enkele succesvolle projecten, zoals de Widar in de zon (basisschool in Delft), zonnepanelen op scholen in verschillende gemeenten en de 'frisse scholen aanpak' in Utrecht, waarbij binnenklimaat en energiebesparing wordt samengevoegd.

Belemmeringen

Het probleem ligt vooral in de structuur: de eigenaar van een pand profiteert niet van maatregelen, maar de huurder. Daarnaast zijn er verdeelde belangen. Denk aan een schoolbestuur en de gemeente. De gemeente is eigenaar, maar de school is verantwoordelijk voor het onderhoud. Er is soms sprake van onduidelijke afspraken tussen de partijen die leidt tot een wantrouwen, die niet altijd serieus wordt genomen. Er zijn overal in het land lokale en regionale initiatieven van partijen die wel succesvol zijn, maar zij moeten steeds opnieuw het wiel uitvinden met elkaar.

Er is geen goed overzicht wat de energieprestaties en de onderhoudstoestand van het maatschappelijk vastgoed in gebouwen is. Per 1-1-2015 gaat het onderhoudsgeld voor het buitenonderhoud rechtstreeks naar de scholen. Om het meeste rendement uit dit geld te halen is het verstandig binnen- en buitenonderhoudsgeld te combineren en om per cluster gebouwen te bekijken. Gemeenten en scholen zijn niet gewend hun portefeuilles op die manier te bekijken. Door een oplossingsgerichte dialoog te starten met scholen kan de kennis op dit gebied beter worden benut en gedeeld. De overdracht van de onderhoudsmiddelen naar scholen biedt een momentum op hiermee aan de slag te gaan. Het werken met ambassadeurs lijkt hier het beste te werken: scholen die scholen overhalen werkt beter dan gemeenten dat gaan doen. Houdt er ook rekening mee dat er soms moeilijke verhoudingen zijn tussen scholen en gemeenten/rijk.

Pak de verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed op met de markt. Er zijn veel goede voorbeelden die kunnen worden gedeeld. De Green Deal Verduurzaming Scholen die in ontwikkeling is kan een belangrijke rol vervullen bij het stimuleren van duurzaamheid bij scholen. De onderwerpen die hierboven zijn genoemd worden binnen de Green Deal meegenomen. Doel van de Green Deal is om schoolbesturen en gemeenten tools te bieden die hen in staat stellen het onderwijsvastgoed te verduurzamen. Op basis van de lessen die we daar bij leren kunnen we ook ander maatschappelijk vastgoed gaan verduurzamen.

Het gevaar dat vermeden moet worden is dat per gebouw gespaard wordt om een volgende maatregel te kunnen nemen. Met andere woorden: het beschikbare geld moet efficiënter en effectiever worden ingezet door dit op lokale en soms regionale schaal te bekijken.

Kansen per doelgroep:

Gemeenten

- Ontwikkel een oplossingsgerichte dialoog tussen scholen om hen bij hun nieuwe taken en opdrachtgeversrol te helpen.
- overweeg garantstellingen om investeringen haalbaar te maken

7. Duurzame opwekking

De wet- en regelgeving rond energie is ontstaan en opgebouwd vanuit fossiele en centraal geregisseerde structuren en denkwijzen. In het laatste decennium zijn bewoners en bedrijven steeds meer zelf energie gaan opwekken. De afgelopen vijf jaar gebeurde dat ook steeds vaker collectief. Daarmee ontstaat er een heel ander systeem, met decentrale en flexibele systemen, dicht tegen de consument aan. De consument wordt nu ook producent. Wet- en regelgeving volgt altijd de praktijk en loopt daarom achter op de praktijk. We zien hier heel goed welke spanning dat op levert. Zeker omdat bij de 'oude' regelgeving ook belangen betrokken zijn. Spanningen liggen op fiscaal en juridisch vlak.

In het Energieakkoord is opgenomen dat bewoners in een coöperatie of met hun VVE-leden kunnen experimenteren met duurzame decentrale initiatieven. Daarnaast komt er een belastingverlaging van 7,5 cent per kWh voor duurzame energie opgewekt samen met VVE of coöperatie.

Belemmeringen

- Binnen het huidige systeem: bureaucratische uitwerking van de regelgeving werkt belemmerend. Zo is er altijd een aparte (dure) aansluiting nodig en is er de eis dat de zonnepanelen altijd juridisch eigendom dienen te zijn van de coöperatie of VvE. Hierdoor is er nagenoeg altijd sprake van recht van opstal.
- Binnen het huidige systeem: er is ruis en dus onzekerheid over voortbestaan van de salderingsregeling ('achter de meter'). Stopt het na 2017–2020? Dit werkt belemmerend voor zowel installatie van zonnepanelen als bijvoorbeeld de uitrol van slimme meters.
- Innovatie ontbreekt (en visie op innovatie ontbreekt), zie voorbeeld Duitsland

Kansen

- Er zit veel kracht, energie en creativiteit in de energieke samenleving, deze expliciete maar ook de onderstroom kan het verschil maken voor de komende jaren; benut deze energie.
- Tot energietransitie en professionalisering van de energieke samenleving te komen zijn zowel veranderingen in het huidige systeem als systeemveranderingen nodig
- Het huidige systeem voldoet niet om professionalisering en energietransitie duurzame energieopwekking tot stand te brengen; er is dringend behoefte aan een lange termijn visie.
- Dringend behoefte aan visie/discussie over hoe we structureel lokale duurzame energieopwekking stimuleren zodat initiatieven kunnen uitgroeien tot robuuste nieuwe spelers in een nieuwe markt. Ontwikkel een gezamenlijke integrale visie met een integraal hernieuwd instrumentarium.
- Er is nu te weinig synergie op lokaal niveau; kans op nieuwe belangen en niet sterke (lokale) economie.
- Netbeheerders laten aansluiten bij lokale initiatieven om te experimenteren met opslag van elektriciteit en mogelijkheden te onderzoeken om de aansluitkosten te verlagen.

Per doelgroep

Lokale initiatieven:

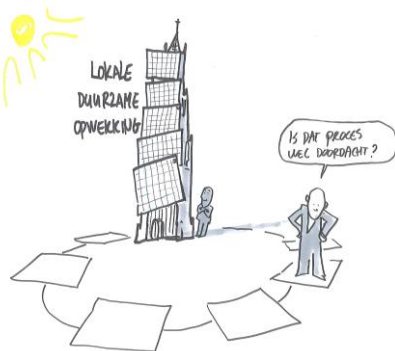
- Ga kennisdelen met elkaar; er zijn veel goede voorbeelden te vinden
- Verbreed het thema tot economische thema's of sociale thema's
- Gebruik kracht (verjonging en ondernemerschap) van lokale initiatieven ten volle
- Vorm met lokale overheid een gezamenlijk visie op lokale duurzame energieopwekking; laat het niet afhangen van een rijksoverheid die vastzit in een systeem.

Gemeenten:

- Toon lef en ga met lokale initiatieven aan de slag; tot het randje van wat net mag als het nodig is.
- Neem initiatief om met lokale initiatiefnemers een energievisie op de lange termijn te ontwikkelen
- Neem initiatief om die visie bij de rijksoverheid neer te leggen en het op landelijk niveau te agenderen.

Rijksoverheid:

- In gesprek over bureaucratische uitwerking van de regeling en de onzekerheid van de salderingsregeling
- Geef kaders aan waarin experimenteerimte is i.p.v. bureaucratiseren van de initiatieven.
- Maak een lange termijn visie op decentrale energie inclusief infrastructuur en opslag

8. Wind

In het Energieakkoord is afgesproken dat we ons gaan inzetten om in 2020 6000 MW windenergie op land te realiseren. Op dit moment staat er in Nederland zo'n 2.661 MW opgesteld vermogen. De hoeveelheid opgesteld vermogen moet dus worden verdubbeld. Dit gebeurt enerzijds door grootschalige windparken (>100MW), die aangewezen zijn in de onlangs vastgestelde structuurvisie Wind op Land van het Rijk. Anderzijds leggen provincies kleinere windparken aan. Het grootste dilemma bij de plaatsing van windmolens is de lokale weerstand, waardoor projecten worden vertraagd of gestopt. Eén van de oplossingen ligt in het beter verdelen van de lusten en lasten voor ontwikkelaars en de omgeving (compensatie en participatie). In het Energieakkoord staat daarnaast dat ontwikkelaars de omgeving actief betrekken. Hiervoor wordt een gedragscode ontwikkeld. Tevens wordt in de Omgevingswet de mogelijkheid opgenomen dat de vergunningverlenende instantie lokale eisen kan stellen aan het organiseren van draagvlak. Kortom, er zijn een aantal mogelijkheden waarbij de omwonenden nadrukkelijker dan voorheen worden betrokken bij de realisatie van windparken.

Inspirerende voorbeelden

In de praktijk zijn er goede voorbeelden hoe dit werkt of beter kan werken.

In het windenergie project Wieringermeer wordt gewerkt met een Omgevingsraad. De raad, bestaande uit omwonenden en betrokken organisaties uit de omgeving, geeft advies over besteding van het participatiebudget en maatregelen die de hinder beperken. De Omgevingsraad is ervoor bedoeld om op een gestructureerde manier met verschillende partijen in overleg te gaan. Een ander mooi voorbeeld komt uit Heereveen. Daar is een Initiatiefgroep Windenergie Heereveen opgestaan. De groep bestaat uit vele partijen, waaronder A-ware, Lidl, Omrin, De Wolff, Eneco, Staatsbosbeheer, Noordenwind, FerieningFryskeDoarpsmûnen en het Duurzaamheidsplatform Heereveen. Zij zijn gezamenlijk een proces opgestart om in samenspraak met bewoners op zoek te gaan naar geschikte locaties voor windenergie. Draagvlak is voor hen daarbij het uitgangspunt.

In Utrecht heeft Energie-U een initiatief opgezet om omwonenden meer te betrekken bij windenergie op De Lage Weide. Energie-U is een lokaal duurzaam energiebedrijf voor en door alle Utrechters (bewoners en bedrijven). De inzet was om een coöperatief windpark te ontwikkelen. Dat wil zeggen dat het door burgers en bedrijven samen ontwikkeld en betaald wordt. Inmiddels is er een raadsbesluit gevallen om op deze locatie geen windmolens te ontwikkelen. Energie-U onderzoekt nu hoe ze hun verduurzaming van de energievoorziening in de stad verder vorm kunnen geven.

Kansen

1. De urgentie moet gevoeld en uitgedragen worden door het Rijk –provincie–gemeente
  - a. Eenduidige info voorziening over nut en noodzaak windenergie, over voor- en nadelen daarvan
  - b. Consequent en eenduidig handelen, bv door een duidelijke marsroute af te spreken
  - c. Duidelijke doelen stellen, voortgang monitoren en de maat nemen/elkaar aanspreken op het niet behalen van de resultaten
2. Geef voor ontwikkeling en participatie eenduidige kaders mee. Risico op “duikgedrag” groot, bv bij grondposities. Noodzaak voor een “level playing field” voor ontwikkelaars is groot.
3. Burgers betrekken bij locatiekeuze/inrichting zowel bij kleinschalig als grootschalige windparken
  - a. Instellen van een representatieve omgevingsraad met evenwichtige vertegenwoordiging van alle stakeholders. Omgevingsraad kan worden geconsulteerd t.b.v. afstemming,, inspraak en mee beslissen
  - b. Organiseren van participatie, bv in de vorm van een verenigings- of coöperatiestructuur (zie ook 5)

4. Participatie

- a. Ontwikkel een eenduidig instrumentenmix (bv fondsvorming, aandelenstructuur)
- b. Gebruik een helder begrippenkader, creëer helderheid naar omgeving
- c. Stel een gedragscode voor overheden en windenergieontwikkelaars
- d. Stimuleer (lokale) samenwerkingsvormen bv lokale energie coöperaties, burgerinitiatieven

Kansen per doelgroep

Gemeenten en provincies:

- moeten de urgentie voor de opgave inzien
- betrekken burgers bij locatiekeuze
- moeten consequent handelen en lange termijn visie op windenergie meerdere raadsperiodes vasthouden.
- geef kaders mee bij participaties i.v.m. duikgedrag
- geef een stem aan de bevolking, stimuleer (lokale) coalities
- Onderschrijf gedragscode NWEA

Projectontwikkelaars

- Gebruik gedragscode van de NWEA
- Ontwikkel participatievormen voor omwonenden en betrokkenen
- Ontwikkel compensatievormen om schade te compenseren
- Stem plannen onderling op elkaar

Ed Nijpels en Lot van Hooijdonk

Bijlage programma bijeenkomst Energieakkoord in de praktijk

Bijlage: deelnemerslijst bijeenkomst Energieakkoord in de praktijk

Programma Energieakkoord in de praktijk

- 1. Welkom door de dagvoorzitter Hans van der Vlist**
- 2. Welkom door wethouder Lot van Hooijdonk**
- 3. Paneldiscussie o.l.v Hans van der Vlist met:**
  - Ron Wit, Eneco
  - Dorine Putman, ASN bank
  - Jan Willem vd Groep, Platform 31
  - Marko Kruithof, Stedin
  - Ronald Paping, Woondbond
- 4. Tafelsessies met de onderwerpen:**
  - Koopwoningen
  - Duurzaam inkoop
  - MKB bedrijven
  - Mobiliteit: zero emissie stad
  - Collectief verduurzamen vastgoed
  - Windenergie
  - Lokale duurzame opwekking
  - Maatschappelijk vastgoed
- 5. Aanbieden resultaten aan voorzitter borgingscommissie Ed Nijpels**

Deelnemerslijst

Voornaam	Achternaam	Organisatie
Donald	van den Akker	Klimaatverbond
Kees	van Alphen	TreFoil Energy
Gerard	Bac	COMeG bv
Rommy	Bakker	VNG
Dirk	van den Berg	Windinitiatief Heerenveen
Wim	Berns	VNG
Pieter	Biemans	Gemeente Tilburg
Maarten	van Biezen	Natuur & Milieu
Rene	Blom	Gemeente Haarlemmermeer
Anca	Boom	Reformatorisch Dagblad
Pieter	Boot	PBL
Stephan	Brandligt	Gemeente Delft
Ruben	van Brenk	Gemeente Utrecht
Alex	van den Broek	Sociaal-Economische Raad
Ruud	de Bruijne	e-Decentraal
Rogier	Coenraads	Stichting Zonne-energie Wageningen
Robert	Colijn	PoweredByYou / Spaar-saam.nl
Marianne	Coopman	Gemeente Utrecht
Thijs	de la Court	Klimaatverbond
Johan	van Dalen	ProRail afd Aanbestedingszaken, Kostenmanagement en Inkoop
Irene	ten Dam	Economic Board Utrecht
R.	Dantuma	DCMR
Gabino	Dorigo	Rabobank
Roy	Ellenbroek	Energiefonds Utrecht
Rob	van der Ent	Gemeente Den Haag
Ulla	Eurich	Gemeente Amstelveen (Regio Amstelland)

		Meerlanden)
Marten	van der Gaag	IPO – IPS2E
Annemieke	van Geelen	Gemeente Zeist
Jan-Willem	van de Groep	Platform 31
Michiel	Hekkenberg	ECN Policy Studies
Carolien	van Hemel	Utrecht Sustainability Institute
Jeroen	Heunen	PWC
Wiely	Hilhorst	Gemeente Utrecht
Joris	Hogenboom	Natuur en Milieufederatie Utrecht
Maarten	Hommelberg	
Monique	Hoogwijk	Gemeente Utrecht
Jeroen	Hovens	VNG
Lars	Janssen	MKB Energieadvies
Thomas	de Jong	RWS
Martin	Kloet	MKB-Nederland
Inge	van de Klundert	Gemeente Utrecht
Edwin	Koster	Gemeente Utrecht/ Economic Board Utrecht
Marko	Kruithof	Stedin
Jan	Laan	Aad de Wit Verhuizingen
Petra	Lettink	Klimaatverbond / Rijn en IJssel Energie
Herman	Limpens	de Zoogdiervereniging
Joop	oude Lohuis	Natuur & Milieu
Rob	Mathlener	Advibe
Aart	Meijles	gemeente Utrecht
Lian	Merkx	VNG
Marianne	Nevens	Energiesprong
Gerben	Nij Bijvank	Dutch
Ed	Nijpels	SER borgingscommissie

Ronald	Paping	de Woonbond
Evelyn	van der Ploeg	platform 31 / stroomversnelling
Walther	Ploos van Amstel	Hogeschool van Amsterdam
Dorine	Putman	ASN
Olav	van Raath	Spijkstaal
Johan	van Reenen	Gemeente Delft
Bob	Remmert	Gemeente Utrecht
Hans	Rijntalder	Pondera Consult
Stef	Roell	Economic Board Utrecht
René	Schellekens	RWS
Jasper	Schilling	Gemeente Den Haag
Ronald	Schilt	Merosch
Anna	Schoemakers	KLimaatverbond
Benny	Scholte Lubberink	Gemeente Enschede, Stedelijke Ontwikkeling
Wil	Scholten	Netbeheer Nederland
Marina	Schuit	Gemeente Zaanstad
Bob	Schulte	Energie-U
Ruud	Schuurs	Adviseur in Beweging / CoP Gelderse LDE's
Peter	Slot	Unica Ecopower BV
Thea	Smid-Verheul	Gemeente Utrecht
Marco	van Soerland	
Pauline	Sparenburg	Gemeente Amersfoort
Kees	Stap	Estrides
Erik	van der Steen	HYS Legal
Raymond	Steenvoorden	Amsterdam Klimaat & Energiefonds
Maaike	Stoop	Stichting Het Blauwe Hart
Stef	Strik	Ministerie IenM
Gijs	Termeer	SKAO

Nienke	Trap	Klimaatverbond
Monique	van de Velde	Nissan Nederland
Ad	Verhage	Zonnecooperatie West Friesland
Peter	Verheggen	
Gerwin	Verschuur	Energiebedrijf Thermo Bello
Ruud	van Vliet	Klimaatverbond Nederland
Jan Kees	van Vliet	Mourik Groot-Ammers B.V.
Hans	van der Vlist	
Marieke	Wagener	HIER opgewekt
Peter	van der Wel	Stedin
Hans	van de Werf	Friese Milieu Federatie
Bart	Wesselink	NMU (Natuur en Milieufederatie Utrecht)
Ton	van der Wijst	SER
Sander	Willemsen	Energie-U
Julia	Williams	Ministerie Economische Zaken
Reinout	Wissenburg	Stedin
Ron	Wit	ENECO
Jantine	Zwinkels	Royal HaskoningDHV